

30. PRILUTSKY, V.I. (2001) *Molod Ukrainy v umovakh formuvannya totalitarnoho ladu (1920–1939)* [Youth of Ukraine in the emerging totalitarian regime (1920–1939)]. Kyiv: Institute of History. Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]

31. RYABCHENKO, O. (2012) *Studenty radyanskoyi Ukrainy 1920–1930-kh rokiv: praktyky povsyakdennosti ta konflikty identyfikatsiyi: monohraf* [Students Soviet Ukraine 1920–1930 years: everyday practices and conflicts identification: monographs]. Kharkiv: KHNAMH [in Ukrainian]

32. RYABCHENKO, O. (2009) *Studentstvo u symbolichnomu prostori mista radyanskoyi Ukrainy (1920-ti rr.)* [Students symbolic space in the city of Soviet Ukraine (1920-s)]. *Etnichna istoriya narodiv Yevropy* [Ethnic history of the peoples of Europe]. 28, pp. 22–31 [in Ukrainian]

33. TABACHNYK (1930) *Usunuty pereshkody* [Eliminate obstacles]. *Kuznya osvity*. 6, p. 2. [in Ukrainian]

34. *Telehrama vid studentiv KIPO tov. Voroshylovu* [Telegram from students KIPO comrade. Voroshilov] (1931). *Kuznya osvity*. 10, p. 1. [in Ukrainian]

35. TIKHOMIROV, V.Y. (1959) *Rol partyynykh orhanyzatsiy Ukrainy v podhotovke kadrov sovetskykh uchyteliv v pedahohycheskykh uchebnykh zavedennyakh* [The role of party organizations of Ukraine in the Soviet training of teachers in teacher training institutions]. *Naukovi zapysky (Kamyanskyi-Podilskyi derzhavnyi pedahohichnyi instytut)*. Seriya

istoryko-filohichna – Scientific notes (Kamenetz-Podolsk State Pedagogical Institute). Series of History and Philology. 8, pp. 20–28 [in Russian]

36. TROFIMOV, M. (1931) *Z frontu borotby za markso-leninsku teoriyu* (Do pidsumkiv politboyu komsomolskoho kolektyvu ISV) [From the front of the struggle for Marx-Leninist theory (of total politboyu Komsomol team WIS)]. *Kuznya osvity*. 8, p. 2. [in Ukrainian]

37. *Umovy na sotsmahannya mizh Kyivskym ISV ta IPO* [The conditions for socialist competition between Kiev and WIS IPO] (1930). *Kuznya osvity*. 5, p. 2. [in Ukrainian]

38. CHENTSOV, V.V. (1999) *Politychni represiyi v Radyanskyi Ukraini v 20-ti roky* [Political repression in the Soviet Ukraine in the 20's]. Kyiv: Institute of History of Ukraine [in Ukrainian]

39. SHEVCHUK, H.M. (1963) *Kulturne budivnytstvo na Ukraini u 1921–1925 rokakh* [Cultural construction in Ukraine in 1921–1925 years]. Kyiv: Izd USSR [in Ukrainian]

40. SHUMSKYY (1929) *Pidslymo robotu v pidshefnomu seli* [Strengthen work in the village sponsored]. *Kuznya osvity*. 4, p. 2. [in Ukrainian]

41. YASNYSKYI, H.I. (1965) *Rozvytok narodnoyi osvity na Ukraini (1921–1932 rr.)* [Development of Education in Ukraine (1921–1932)]. Kyiv: Izdatelstvo Kyivskogo Universiteta [in Ukrainian]

Надійшла до редколегії 11.02.15

O. Komarnitskyi, Ph.D., associate professor, Postdoctoral Student
Kamianets-Podilsky National Ivan Ohienko University, Kamianets-Podilsky, Ukraine

PARTY AND KOMSOMOL CELLS AND KIEV PEDAGOGICAL UNIVERSITY STUDENTS (20–30-ies of the 20th CENTURY)

The article shows the work of the Bolshevik party and Komsomol organizations in Kiev Institute of Public Education (Social Education and trade education, educational institute) in 20–30-ies. XX century., Which served as the policy of the party and state leadership among students. The author argues that they were one of the determining factors in the organization of ideological work among students – future teachers who had to serve as advocates of Bolshevik policy and ensure ideological education of children and adolescents in the Marxist-Leninist spirit. It is reported that cells CP (B)U tried to enter and occupy key positions in the life of universities and to expand its influence tried to engage in open party meetings, general meetings unaffiliated students. Proved that the communists and members of the komsomol were obligated to take part in general collections of cells, to execute the proper commissions. The article tells about the struggle that the Communists and Komsomol members were not under the influence of Bolshevik political parties and youth associations, who also sought to win students. The author reports that the assimilation of the theoretical ideas of Bolshevism created the ideological wing groups, which had to increase the level of political consciousness and guys, almost outline pathways of Marxist-Leninist ideas among the population. Proved that enhance educational and ideological work in universities served conducting socialist competition. Pointed information about distribution of anti-religious attitudes among students, their participation in the celebration of national holidays, tribute in memory of party, government and cultural leaders.

Keywords: students, college, cell, communists, komsomol.

УДК 94(430): 314.15 "1945/1949"

В. Кошмаль, д-р філології, професор славістики
Регенсбурзький університет, Регенсбург, Німеччина

ТЕРАПІЯ ТА УТОПІЯ: МАЛЕНЬКА УКРАЇНА В РЕГЕНСБУРЗІ (1945 – 1949 РР.)

Регенсбург – німецьке місто, яке майже не зазнало руйнувань у Другій світовій війні, стало тимчасовим притулком для переміщених з України осіб між 1945 та 1949 роками. Німецькі мешканці з Гангхоферзідлунга, одного з передмість міста, покинули свої домівки для 4 723 українських переміщених осіб. Українці створили маленьке містечко, так би мовити рай, зі своїми школами, пекарнями, театрами, офісами та крамницями. Це місто стало центром для літературної творчості та видавничої діяльності переселенців. Українці, які залишили це місто у 1949 році, переселившись до США та Канади, називали себе "регенбурзькою сім'єю", вони проводили регулярні зустрічі з 1959 року, остання з яких відбулася у 2006 році. У 1982 році був створений піводинний документальний фільм під назвою "Боротьба за гідність", у якому використані любительські зйомки 1947 року у німецькому таборі переміщених осіб. Цей фільм, як і опубліковані спогади мешканців цього табору, показують дуже ідилічний образ повсякденного життя там українців, серед яких були також нацистські колабораціоністи. Фільм показує їх буденність та турботи. Повна історія табору в Гангхоферзідлунзі ще чекає свого належного дослідження.

Ключові слова: Німеччина 1945–1949. Регенсбург, українські переміщені особи.

1. Повоєнний Регенсбург як місце для біженців

Регенсбург часто сприймається як найпівнічніше "італійське" місто Німеччини. Це – поширене кліше! Але Регенсбург як найзахідніше українське місто – це зовсім нове бачення. Проте воно відповідає історичній дійсності повоєнного часу. У щорічному подарунковому виданні Центру східно-західних студій "Європеум" Регенсбурзького університету за 2014 рік воно вперше було подано під заголовком "Мала Україна".

Відносно мало зруйнований Регенсбург між 1945 та 1949 роками став у Баварії одним із центральних місць для біженців. Однак їх життя у цьому місті до сьогодні майже недосліджене. Першою групою біженців слід визнати польських євреїв, які гуртувалися в Регенсбурзі навколо газети, назва якої на івриті писалася як "der pauer

moment". Регенсбурзька славістка Сабіне Коллер серед іншого дослідила їх слід у цьому регіоні. Другу за розміром групу складали передусім українці, які проживали на окраїні міста під назвою Гангхоферзідлунг. Обидві групи проживали недалеко одна від одної і залишили свій слід у повоєнній культурі міста. Як раз у ці повоєнні роки в Регенсбурзі жив досить відомий представник третьої групи біженців Оскар Шиндлер зі своєю дружиною. Усі вони залишили Регенсбург у 1949 році, і Шиндлер також.

Це дивне співпадіння до останнього часу залишалося поза увагою дослідників і викликає багато запитань. Отже, в Регенсбурзі жили у вузькому просторі, поряд одні з одними переслідувані євреї з Польщі, а також, очевидно, дехто з їх переслідувачів, нацистських колабораціоністів, у тому числі з України. До них належав,

наприклад Іван Дем'янюк, відомий під прізвиськом "Іван Грозний". У цей час він був водієм у таборі українських біженців у Гангхоферзідлунзі. Він зареєстрував свій шлюб у ЗАГСі Регенсбургу. Але в місті також жив член нацистської партії Оскар Шиндлер, рятівник багатьох євреїв, якого місцеві мешканці Регенсбурга облили помоями. Не лише він був небажаною особою в повоєнному Регенсбурзі. Чи знали ці три групи одна про одну? Шиндлер у всякому разі робив покупки у польських євреїв. Усі вони перебували у Регенсбурзі з 1945 року до 1949 року транзитом. Навряд чи можна більш конкретно уявити перебування цих біженців одних поряд з іншими.

І ще є дещо спільне, у що важко повірити: усі ці три групи підтримувалися та опікувалися американцями. Чи знали американці, з ким вони тут мали справу, а саме з нацистськими колабораціоністами? Це важко уявити. У всякому разі, Регенсбург для усіх цих біженців став місцем терапевтичного спокою, переорієнтації та підготовки до переселення в Ізраїль (для більшості польських євреїв), до США, Канади та навіть Латинської Америки (для більшості українців) і до Аргентини (Шиндлер). Детальне дослідження цієї ситуації, ймовірно, дозволить трохи прояснити цю дивну картину.

І ще один вражаючий факт: у Регенсбурзі й донині не знають, що сотні цих українців після своєї еміграції та впродовж тривалого проживання у США та Канаді зустрічалися час від часу, щоб поринути у ностальгічні спогади про "старий добрий Регенсбург" (*good old Regensburg*). Але при цьому вони залишають остеронь – і це може бути останнім маймовірним фактом – тривалий період їхнього життя у політичному, до того ж нацистському вимірі свого спільного минулого. Обидві об'ємні публікації про українців у Гангхоферзідлунзі – український збірник Омеляна Кушніра від 1985 року [1] та книга спогадів колишніх "регенсбуржців" від 2008 року українською та англійською мовами [5] – переконливо це засвідчують. Останнє видання пересипане ностальгічною цукровою пудрою.

2. Українське місто в місті

Мешканці Гангхоферзідлунгу були змушені в жовтні 1945 року полишити свої помешкання, щоб надати місця для біженців, передусім українцям (4 723 особи), росіянам (710 осіб), а також полякам та прибалтійцям. Загалом у 229 будинках тут було розміщено 5857 осіб. Це були так звані "переміщені особи" або *Displaced persons* (DPs), які у роки війни були вимушені полишити свої рідні країни, але у більшості прагнути туди знову повернутися.

Українці побудували тут собі маленьке українське місто, в якому було майже все: пекарня, кузня, школа, пошта з власними поштовими марками, футбольна команда та інше. Це було можливим лише завдяки підтримці UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) та американського уряду. Регенсбуржці-німці не мали права ступати ногою на територію цього поселення. Я обмежуся у цій статті лише українцями, їх культурним та шкільним життям. У грудні 1947 року тут проживало приблизно 4560 українців, майже вдвічі більше, ніж у цей час в Аугсбурзі, та приблизно на 1000 осіб менше, ніж у Мюнхені.

Згадані спогади належать переважно людям, які у той час були дітьми та юнаками. Серед дорослих знаходилися, без сумніву, і це показує у своїх статтях між іншим Роман Смолорз [4], багато тих, хто належав до політично правоорієнтованих сил чи навіть нацистських колабораціоністів. Вони мали можливість зберегти або навіть поновити свої віджилі владні структури в Німеччині, і зокрема в Регенсбурзі. Декого з колабораціоністів, зокрема оберштурмбанфюрера СС Богдана Підгайного, американські спецслужби були готові відправити з

Гангхоферзідлунгу до Радянського Союзу. Роман Д.Мак, спогади якого з'явилися у 2009 році, повідомляє, що у Міттенвальді багато молодих українців з ОУН (Організація українських націоналістів), очолюваної Степаном Бандерою, який по війні втік до Мюнхена, були завербовані і направлені передусім до Великобританії для підготовки до їхньої подальшої роботи в Україні. У Регенсбурзі Мак став жертвою акції нападу радянських спецслужб, представники яких витягли його з автомобіля та сфотографували. Американці дозволяли їм так вільно поводитися тут. Своє життя у Гангхоферзідлунзі Роман Мак зображує більш політизовано, ніж багато інших. Він почував себе там, як "дикий звір у клітці".

Ці, без сумніву, важливі політичні аспекти, які належать до загальної картини, ми залишаємо в подальшому остеронь. Після 1945 року радянською стороною докладалися великі зусилля для репатріації своїх громадян. Тобто багато українців були всупереч їхньому бажанню відправлені до Радянського Союзу. Тут ми маємо справу з надзвичайно складною і недостатньо дослідженою ситуацією. У самому Регенсбурзі, здається, стосовно цього немає ніяких суттєвих документів.

2.1. Школа(и)

Документом від 11 серпня 1945 року було прийнято рішення відкрити в Гангхоферзідлунзі українську гімназію. В ньому наголошувалося: "Програма виховання, яка має втілюватися, повинна бути вільною від будь-якого викладу нацистської чи фашистської ідеології, а також від орієнтації на існування у Радянській Росії устрій". Але спочатку у приміщенні колишнього "Дрезднер банк" на Нойпфаррплатц була відкрита народна школа для 119 учнів. Столів та лавок там не було. У цій будівлі розміщувалась також американська адміністрація Комітету допомоги Україні ("Ukrainian Relief Committee") та Червоний хрест. Учні сиділи на уроках по двоє на одному стільці. Через брак місць навчання провадилося у дві зміни: старші класи до обіду, а молодші – після обіду. Все ж завдяки UNRRA українці отримали у 1946 році школу зі світлими приміщеннями у Гангхоферзідлунзі. Учні платили тоді по 20 марок за навчання.

За 1945/46 навчальний рік зберігся річний звіт обсягом 28 сторінок з фотографіями учнів класів. Він починається з того, що українці змушені були полишити свою "святую батьківщину". Але не фізичні страждання були найгіршим, що їм довелося пережити, а відсутність рідної мови, рідної літератури та рідних шкіл. Метою навчання повинно було стати виховання "гідного громадянина України". Біженці виходили насамперед із того, щоб мати змогу повернутися на батьківщину. "Любов до батьківщини, любов до рідної мови, повага до національних героїв", – так було сформульовано у річному звіті мету шкільного виховання. Передусім на уроках географії та історії учні повинні були засвоювати та шанувати рідні традиції. Кількість учнів коливалася рік від року: вона зросла від 119 у 1945 році до 280 наприкінці вересня 1946 року. Наприкінці травня 1949 року нараховувалося 179 учнів. В серпні 1949 року регенсбурзький табір було закрито. Оскар Шиндлер полишив Регенсбург того самого місяця. Школу було переміщено до Ульма, однак 90 учнів відвідували школу в Амберзі, а деякі – у Міттенвальді.

Провідна роль в українській школі належала досить об'ємному викладанню релігії, яке провадилося як католиками, так і православними. Перші збиралися переважно у церквах Святого Егіда та Святого Віта, останні – у церкві Святого Ульріха. Викладання починалося та закінчувалося молитвою. 75 відсотків українських переміщених осіб регулярно відвідували службу божу. У Хаммонстері (Віндшбергдорф) навіть будувалася власна дерев'яна українська православна церква.

Більшість українських переміщених осіб в Регенсбурзі (60%) походили із Західної України (Галичини). Внутрішній український конфлікт між Сходом та Заходом досить радикально ділив табір [1, с.180]. У перших чотирьох класах – мабуть також через сильне західноукраїнське представництво – українська мова викладалася 23 години на тиждень, німецька – 4 години, англійська – 2 години. Пізніше це змінилося (напевне через наміри виїзду за океан) на користь англійської мови. Підтвердження про володіння англійською розмовною мовою, як свідчить Роман Мак, було передумовою для еміграції в Північну Америку. Навчальних матеріалів було вкрай мало. Попервах не було ніяких підручників, але також і ніяких зошитів. Діти писали на залишках обгорткового паперу. Однак було досить багато іменитих і відомих українських вчителів.

Вчителі в Регенсбурзі часто застосовували свої радянські методики викладання. Більшість з них викладали авторитарно і досить строго. Це відображалось також і у виставленні оцінок. Свідчення про закінчення Регенсбурзької початкової школи 1946/47 навчального року підтверджують це: лише 13 учнів отримали оцінки "дуже добре", 104 – "добре", 48 – "задовільно" і 19 – "незадовільно". В українській школі панувала зазвичай сувора атмосфера, як це помітно з фотографій. Українські діти не могли відвідувати німецькі школи з двох причин: по-перше, німці їм в цьому відмовляли; по-друге, вони мали виховуватися як патріоти майбутньої України. Будь-яка асиміляція ("інтеграція") була небажаною з обох сторін: як з української, так і з німецької.

Дуже важливу роль для школярів відігравало пластунство. Багато хто були вже пластунами в Україні. В українській організації пластунів перебували впродовж всього життя. Засновником українських пластунів у Регенсбурзі був Богдан Ганушевський, який ще в Радянському Союзі був також керівником української пластунської організації. Від нього походить пісня "У старому Регенсбурзі". Українські пластуни називали свою ідилічну батьківщину в Регенсбурзі "оселею". Оселя означає рідне помешкання. До сьогодні існуючі в США українські молодіжні табори носять цю назву.

Пластуни висували до себе особливо високі етичні вимоги. Вони проводили різні свята, як наприклад, свято весни 21 травня 1946 року. Вони організували тиждень української культури з фольклором, піснями, танцями, у якому також брали участь американські військові високого рангу. Там вони презентували свою українську культуру. Сам генерал Дуайт Д. Ейзенхауер з коротким візитом відвідав Регенсбург та українців. "Мітельбайеріше цайтунг" від 16.03.1948 р. повідомляла, що українці демонстрували своє мистецтво на Людвігсштрассе. Також у цій газеті від 9.03.1948 р. Макс Марія Ройд схвально писав про український культурний тиждень, наголошуючи на потребі ще більшої співпраці між українцями та німцями у Регенсбурзі. Українські пластуни представляли більшість регіонів України, але передусім західної. Але саме через це табір був розколотим між східною та західною Україною. У школах поряд з українською мовою все більшу роль відігравала англійська мова, але аж ніяк не німецька, яку навряд чи опанувала більшість мешканців Гангхоферзідлунгу.

Усі учні брали участь у пластунських заходах, будучи поділеними на дві групи: юнаки у групі імені князя Володимира Великого та дівчата у групі імені княгині Ольги. Обидва імені належали видатним правителям першої східнослов'янської держави Київська Русь. Пластуни здійснювали походи по історичним місцям Регенсбурга: до Валхалли та до Зали визволення у Кельхаймі. Старші діти організовували наметовий табір на околицях

міста, зокрема у Пентлінгу (ймовірно у Швальбеннесті, що означає ластівчине гніздо) та у Волькерінгу, де також проживали українці. Багато фотографій в обох монографіях від 1985 року та 2008 року це засвідчують.

2.2. Українська література та культура в Регенсбурзі

Регенсбург, Гангхоферзідлунг стали також осередками української видавничої діяльності та літературної творчості. В 1945 – 1949 роках відбувся вибух українського письменства в німецьких таборах для переміщених осіб. З одного боку, це було зумовлено національним звільненням. З іншого боку, можна говорити також про терапевтичну функцію: література, мистецтво, культура створювали знову спокій та безпеку після часу непевності для біженців. Регенсбург став передусім одним із провідних видавничих центрів. Тодішні українськомовні публікації знаходяться нині переважно в США, але аж ніяк не в Регенсбурзі. І вони також мало досліджені.

Так, наприклад, видавався "Спортивний довідник" (1946 р.). Ця спортивна газета повідомляла, зокрема, що українська футбольна команда "Січ" з Гангхоферзідлунгу перемогла з рахунком 1:0 на виїзді футбольний клуб земельної ліги з Бамберга "Покальшрек" ("Pokalschrek"). 4 липня 1948 року на полі команди "Січ" в Гангхоферзідлунзі відбувся відбірковий футбольний матч навіть з угорцями. В Радянському Союзі, звісно, не було у той час української національної футбольної команди. "Січ" неодноразово проводила футбольні матчі з німецькими командами. При цьому, як вказують очевидці, вона навіть перемагала місцеву регенсбурзьку футбольну команду.

Щодо видавничої діяльності, то слід відзначити західно-орієнтований український літературно-мистецький журнал "Хорс" ("Chors"), який з'явився вже у 1946 році. Видавалися також дві українські щотижневі газети, одна з яких називалася "Українське слово". Спеціально для сцени в Гангхоферзідлунзі була написана та інсценована театральна вистава "Доля поета" у восьми діях, яка у 1948 року неодноразово йшла на сцені. Предметом твору "Доля поета" були життя і творчість найвідомішого тоді, як і сьогодні, українського національного поета Тараса Шевченка. У 1948 році в Регенсбурзі українською мовою була поставлена "Антігона" Жана Анульса (Jean Anjols). Це відбулося за 4 роки після її прем'єри на батьківщині і, ймовірно, за рік до її першої німецькомовної вистави. У Гангхоферзідлунзі неодноразово виступали на сцені оперний ансамбль, капела бандуристів і хор "Сурма".

Але домінуючими у культурному житті були різноманітні фольклорні жанри, у першу чергу танці та пісні, а також література. У Регенсбурзі виходив найстаріший, найвідоміший український літературний часопис "Літературно-науковий вісник". Між 1945 та 1950 роками українські автори дискутували у своїх майже 1200 книгах (250 з яких літературні) серед іншого і про те, чи є українська література великою чи малою – це власне досить радянська постановка питання. Поряд із чисельними літературними творами у Регенсбурзі публікувалися також і наукові праці, як-от у 1948 р. вийшла книга "Розв'язання задачі Ейлера" ("Solution of the Euler's Problem").

Література концентровано представляла зрештою ту національну соборність, до якої завжди прагнули українські митці, але яка була нездійсненою в Радянському Союзі. Ця часто дидактично, але також й публіцистично перевантажена українська література зверталася до конкретної емігрантської публіки. Тоді в Німеччині знаходилося щонайменше 200.000 українців, серед них багато інтелектуалів. Українські письменники-емігранти були тісно пов'язані з цими конкретними читачами і досить безпосередньо відображали їх інтереси. Тому ця література зникла разом з цими конкретни-

ми читачами того часу, які відправилися у свою нову еміграцію (після 1950 року).

Ця українська література була проблематичною ще й тому, що Спілка письменників часто продовжувала цілком соціалістичні форми письменства. Вона сприймала слово письменника як зброю, а його самого як "інженера людських душ" у термінологічному визначенні радянської ідеології початку 1930-х років. Радянський образ мислення змішувався з підкреслено націоналістичними підходами, змушуючи цю літературу служити "будівництву нації" ("nation building"). Членів Спілки письменників розділяли численні конфлікти. З одного боку, на відміну від більшості українських біженців, які прибули з Західної України, письменники були східняками. З іншого боку, їм часто не вдавалося знайти виважені підходи у своїх публікаціях. Це призводило до внутрішніх конфліктів.

Лише в Регенсбурзі, де багато книг друкувалося у видавництві "Міттельбайєріше Цайтунг" (між іншим, одночасно і можливо у тому самому місці, що і єврейська газета "Der Nayer Moment"), було можливим видавати періодичну пресу. Тут за підтримки Християнського соціального союзу місцевий регенсбурзький осередок "Комітету бездержавних українців" (Committee for Stateless Ukrainians) мав друкувати українську літературну газету "Українське слово". Однак це не вдалося тому, що деякі письменники прагнули реалізувати за надто марксистські уявлення про контроль робітників над засобами виробництва. Марксистські уявлення, ймовірно, співіснували тоді у Гангхоферзідлунзі дуже тісно з нацистськими поглядами. Але ідеї про центральне планування були тоді нездійсненними, хоча в Європі у цей час уже панував плюралізм. Джордж Грабович дуже влучно описав чужість німцям цих культурних уявлень українських біженців: "У цей час та дещо пізніше в Європі були емігранти, але не від Європи (не європейської ментальності)" ["At that time, and for some still to come, the émigrés were in Europe but not of it."].

3. Спогади про старий Регенсбург

3.1. "Регенсбурзька українська родина"

Мала Україна в Регенсбурзі жила повним життям і продовжує жити до сьогодні. В США та Канаді протягом півстоліття зустрічаються сотні українців та з ностальгією згадують свої шкільні роки у Регенсбурзькій гімназії 1945-1949 років. Ці повні любові спогади згуртували їх упродовж всього життя. На першу зустріч "регенсбурзької родини", як вони себе називають, у 1959 році в США прибуло 154 учасники, а на п'яту 1985-го року "регенсбурзьку весну" зібралося навіть 270 колишніх гімназистів. У 1995 році було спільно відзначено 50-річний ювілей регенсбурзької гімназії. Остання на сьогодні зустріч відбулася у вересні 2006 року.

Загалом українських учнів заснованої у серпні 1945 року і закритої у серпні 1949 року гімназії в Гангхоферзідлунзі, однієї з найкращих у Німеччині, як її вони оцінюють, нараховувалося приблизно 350. Вони прибули у місто з різних частин України, але переважно із західних областей через Швандорф, Регенштауф, Фішердорф. Любош Боднар досягав Регенсбургу через Словачину і Регенштауф. Степан Масник разом із родиною уже протягом чотирьох років був утікачем. Почав він свій шлях з України. Спочатку він виїхав до Відня, де відвідував гімназію. Потім прийшли радянські війська. Зі словацькою групою родина перебралася до Братислави, де він жив півроку, а потім вони переїхали до Пльзеня. Після короткого перебування у Мюнхені він на чотири роки опиняється в Регенсбурзі, який стає для нього місцем тимчасового спокою. Його, як і багатьох інших ровесників, як вони самі це часто повторюють,

війна позбавила дитинства та юності. Однак вона прискорила процес їх дорослішання.

Відкрита з американською допомогою гімназія і, особливо, пластунська організація в школі згуртували біженців на все їх життя, навіть коли вони опинилися далеко від Регенсбурга. Вони описують свої шкільні роки як щось найпрекрасніше і незабутнє у їхньому житті. Олександр Рівний (Alexander Rivney) пише: "Регенсбурзька гімназія зібрала найкращі освітні таланти поза Україною. Весь викладацький склад викликав глибоку пошану". Для нього, як і для багатьох інших, це були "найкращі часи" його життя: "Тут почався процес одужання. Організована спільнота репрезентувала всю Україну. Вона дійсно віддзеркалювала нашу батьківщину, оскільки ми представляли зріз усіх регіонів України". Регенсбург після війни став притулком для віртуального українського міста, місцем терапевтичної реабілітації, навіть коли було ясно, що він не може бути таким місцем назавжди.

Перебування в Регенсбурзі було для усіх українців вивільненням від жахів війни. "Наша Регенсбурзька гімназія! Як багато значать ці три слова" ("Our Regensburg Gymnasium! How rich the meaning of these three words"). Регенсбург був і залишається для цих сотень людей тим місцем у їхньому житті, про яке вони з великою вдячністю згадують, не маючи змоги ймовірно ще коли-небудь його відвідати. Регенсбург – це місто їхнього життя ("the city of our life").

3.2. Регенсбурзькі українці у Північній та Латинській Америці

Чому так багато людей упродовж свого життя знову і знову збираються і співають як гімн свою пісню "У старому Регенсбурзі" ("In the Old Regensburg"), який залишив такий сильний відбиток у їхньому житті? Людмила Ярмо-Поштар вважає: "Для нас Регенсбург був піснею, яку співала молодь". Ці люди прибули до міста максимум на чотири вирішальні роки. Потім вони роз'їхалися по різних кутках уже інших країн: США, Канади, а деякі навіть Латинської Америки. Їхня шкільна освіта стала фундаментом для подальшої різноманітної професійної діяльності задля України та її культури. "Регенсбурзька родина" залишила свій відбиток у житті багатьох українських емігрантів у США, Канаді та Латинській Америці щонайменше протягом половини XX століття від 1950 року і до початку XXI століття.

Зенон Фещак став провідною фігурою в Українському музеї Нью-Йорка і організував багато виставок, також і в Канаді. Ольга Ганкевич належить в Канаді до Ліги українських жінок-католичок, Марія Касьян стала президентом Української національної жіночої ліги Америки. Осип Цікало фінансово підтримує школу у рідному селі художника Петра Андрусів (на Львівщині є пам'ятник цьому митцеві). Ці регенсбурзькі українці, займаючи певні впливові позиції, були у другій половині XX століття носіями української культури за океаном. Регенсбург, як свідчить багато хто з них, налаштував та мотивував їх на таку діяльність упродовж усього життя.

Попри ці такі світлі спогади, ми мусимо виходити з того, що існувала й цілком інша дійсність. Роман Мак, який у 2009 році опублікував свою книгу спогадів "The Winding Path to Freedom", почував себе в українській гімназії в Гангхоферзідлунзі як "дикий звір, зачинений в клітці" [2, р. 284]. У Регенсбурзі за ним полювали радянські спецслужби. Тут так само, як і у Міттенвальді, його постійно до 1948 року допитували американці та представники ОУН про його життя в Радянському Союзі та Польщі. Його, як і багатьох інших, намагалися рекрутувати для ОУН. У Міттенвальді він навіть зустрів дружину Бандери [2, р. 262]. Виражений розрив у його сприйнятті життя у Гангхоферзідлунзі і в Німеччині загалом у порівнянні з враженнями

"регенсбурзької родини" вимагає належного дослідження та пояснення. Регенсбурзькі українці у 1980-х роках підготували фільм про життя в "оселі", документальні кадри якого були зняті ще у 1947 році.

4. "Боротьба за гідність" вчора і сьогодні: фільм "Боротьба за гідність" ("Striving for Dignity") (1947)

Богдан Маланяк є творцем фільму (16 мм), який у 1980-і роки отримав назву "Боротьба за гідність" ("Striving for Dignity"). Документальні кадри фільму були зняті канадським полковником і директором UNRRA Карлом Хільтцем. Вперше фільм показали у 1947 році. Маланяк у квітні 1982 року розширив першу версію стрічки, яка у його баченні не повністю відображала життя у Гангхоферзідлунзі. Він також включив у фільм велику кількість фотографій та доповнив його своїм коментарем англійською мовою, а Людмила Поштар коментує фільм українською мовою. Початкові та заключні сцени фільму були зняті на пляжі Малібу. Дядько Маланяка Петро Бaley і син автора фільму Богдан Йозеф задіяні у картині як аматори.

Автор фільму наголошує, що вони були першими, хто створив відеофільм про табір переміщених осіб після Другої світової війни. Відповідно цей фільм є також першим, а можливо і єдиним подібним твором у Німеччині. Цей фільм про табір у Гангхоферзідлунзі, а не про історичний Регенсбург набуває особливого значення. 30 травня 1982 року цей кінофільм був уперше публічно показаний у Нью-Йорку, а 6 листопада 1983 року – в Торонто. В 1984 році фільм отримав свою назву "Боротьба за гідність" і був подарований Українському музею Нью-Йорка. З першого погляду він здається зовсім простою картиною про повсякденне життя і свята українців у Гангхоферзідлунзі в 1947 році. Однак його слід сприймати із зовсім різних точок зору.

4.1. У вузькому значенні це фільм про нову батьківщину українських біженців у Гангхоферзідлунзі. Фільм розкриває забуту, невідому сторінку історії міста Регенсбурга, яка пов'язана з історією інших повоєнних біженців у місті. Але їх стосунки між собою залишаються до сьогодні далеко не з'ясованими.

4.2. По-друге, це досить патріотичний український фільм, який фокусується на усьому національному, українському. У цьому патріотизмі він у 2015 році є таким же актуальним, як і у тодішній "Боротьбі за гідність". Українці назвали своє повстання на Майдані у 2013-2014 роках "Революцією гідності". Персоніфікацією та інкарнацією цієї гідності в Регенсбурзі 1947 року так само, як і на Майдані 2014 року, є національний поет Тарас Шевченко. Вперше українці в Регенсбурзі могли вільно жити своєю власною національною культурою. В Регенсбурзі вони вже не мусили боятися ніякого радянського тиску. Ці українці були патріотами з усіх частин країни, які передусім сподівалися мати змогу повернутися на свою батьківщину. На це було спочатку усе спрямовано, у тому числі викладання у школі. Актуальність фільму 1947 року проростає, насамперед, з його патріотизму. Вона полягає у властивому як у 1947 році, так і в 2015 році бажанні багатьох мати можливість жити як вільні люди.

4.3. По-третє, цей фільм є документальним джерелом про біженців. Частина вимушених переселенців із усієї Східної Європи, з усієї України зосередилася в Регенсбурзі, щоб тут вперше мати змогу жити своєю національною культурою. Але це вимагало зосереджуватися

на собі самих, навіть самоізолюватися. Фактично регенсбуржці були виключені із взаємин. З боку німців українці сприймалися у дусі поширених стереотипів щодо біженців як чужинці, навіть як варвари, які ставлять коней на балкони. При цьому багато регенсбуржців до останнього часу навіть зовсім не знали, що йдеться про українців. Після декількох років поневірянь Регенсбург став для багатьох біженців тимчасовою затишною гаванню.

4.4. Нарешті фільм був зроблений його авторами у 1982 році у тому стилі, який значною мірою нагадував радянський пропагандистський фільм. Естетично марксизм навіть співіснував у цьому українському Регенсбурзі з нацизмом. Пекарі з оголеними торсами, оптимістична і злагоджена динаміка усіх працюючих, бадьорий музикальний супровід і багато іншого нагадувало у цьому документальному фільмі радянські пропагандистські фільми у дусі мистецтва соцреалізму. Українська дійсність в Радянському Союзі зображувалася таким же чином, як і в цьому фільмі. Парадокс же полягав у тому, що явно звільняючись з допомогою американців від радянськості, усуваючи її зі шкіл, у той же час створювався такий фільм.

Чому поширюється цукрова пудра спогадів про це, таке ідилічне життя у Регенсбурзі, що затушовує усі негативні факти, які поза сумнівом існували? В обох публікаціях 1985 року та 2008 року ці українці розглядають себе на понад 1000 сторінках лише як жертви. Деякі з них були однак і злочинцями: і це не лише регенсбурзький водій Іван Дем'янюк. Багато в чому ці свідчення можуть бути прихорошеними заднім числом. Згадані спогади Р. Мака дозволяють це також припустити. Оскільки більшість з цієї "української родини" уже померли чи знаходяться у досить похилому віці, історія багатьох її членів як репресованих людських доль набуває без сумніву також трагічних рис. Лише майбутні наукові дослідження, яких досі бракує, можуть і повинні дати відповіді на ці чисельні питання.

Переклад з нім. О. Ф. Іванова

Список використаних джерел

1. Регенсбург. Статті – спогади – документи. 1945-1949 / Ред. О. Кушнір. – Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка, 1985. – 684 с.
2. Mac R.D. The Winding Path to Freedom: A Memoir of Life in the Ukrainian Underground. – North Charleston: BookSurge Corp., 2009. – 348 p.
3. Melnyk A. My Grandfather's Mill: Journey to Freedom. – Bloomington: Xlibris Corp., 2008. – 398 p.
4. Smolorz R. Osteuropäische Emigranten in Bayern 1945–1949: Kollaborateure der Nationalsozialisten oder aufrichtige Antikommunisten? // Kurzanalysen und Informationen. Osteuropainstitut Regensburg. – 2010. – № 45. – S. 1–6.
5. Malaniak B.Z., Yarko-Pochtart L., Rivney A. The Ukrainian Gymnasium, Regensburg, Germany 1945–1949: our reunions and legacies: pictorial review of past and present. – Clifton NJ: Computoprint Corp., 2008. – 471 p.

References

1. KUSHNIR, O. (ed.) (1985) *Regensburg. Stati – spohady – dokumenty. 1945–1949*. New York: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka.
2. MAC, R.D. (2009) *The Winding Path to Freedom: A Memoir of Life in the Ukrainian Underground*. North Charleston SC: BookSurge Corp.
3. MELNYK, A. (2008) *My Grandfather's Mill: Journey to Freedom*. Bloomington IN: Xlibris Corp.
4. SMOLORZ, R. (2010) Osteuropäische Emigranten in Bayern 1945–1949: Kollaborateure der Nationalsozialisten oder aufrichtige Antikommunisten? In: *Kurzanalysen und Informationen. Osteuropainstitut Regensburg*. 45, 1–6.
5. MALANIAK, B.Z., YARKO-POCHTART, L. and RIVNEY, A. (2008) *The Ukrainian Gymnasium Regensburg, Germany, 1945-1949 our reunions and legacies; pictorial review of past and present*. Clifton NJ: Computoprint Corp.

Надійшла до редколегії 16.02.15

W. Koschmal, prof., dr.
University of Regensburg, Regensburg, Germany

THERAPY AND UTOPIA: REGENSBURG'S "LITTLE" UKRAINE (1945-1949)

Regensburg, largely untouched by the destruction of WWII, became a therapeutic place for displaced persons from Ukraine between 1945 and 1949. German residents of the Ganghofersiedlung, one of Regensburg's residential areas, left their houses in 1945 to make room for 4,723 Ukrainian displaced persons. These people created a small town, a utopia with their own baker, blacksmith, schools, theater, orchestra, postoffice and such. Their scouting organization was also important. The Ganghofersiedlung became a place for literature and publishers. The Ukrainians who left the area in 1949 for Canada and the USA who call themselves the "Regensburg Family" have continued to meet on a regular basis since 1959, the last time in 2006. A half-hour documentary film with the title "Striving for Dignity" was made in 1982 using footage from 1947. It appears to be the only film of this type using footage from a German displaced persons camp. The film, as in the written memoirs of earlier residents, offers a much too idyllic image of everyday Ukrainian life in the residential area as there were also Nazi collaborators among the Ukrainians. The Ganghofersiedlung's complicated history is a topic still requiring research.

Key words: Germany 1945-1949, Regensburg, Ukrainian displaced persons (DP).

УДК 94 (477=162.1)

А. Папакін, канд. іст. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

"НАЙБІЛЬШ СИЛЬНИЙ ПРОТЕСТ" ПРОТИ БРЕСТСЬКОГО МИРУ: ПРИЄДНАННЯ ІІ БРИГАДИ ЛЕГІОНІВ ДО 2-ГО ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена об'єднанню польських військових формувань з австро-угорського та російського боків фронту Першої світової війни – ІІ бригади Польських легіонів та 2-го Польського корпусу. Підписання Українською Народною Республікою Брестського миру 9 лютого 1918 р. передбачало включення до складу УНР Холмщини та частини Підляшшя, на які претендували поляки, що викликало ряд протестів у Польщі. Одним з найсильніших виступів проти цього положення Брестського миру документи називають перехід фронту ІІ бригадою Польських легіонів на чолі з полковником Юзефом Галлером. Стаття, не торкаючись досить добре вивченого аспекту бою ІІ бригади з австро-угорськими частинами під Раранчею, висвітлює долю з'єднання після його переходу через фронт. На іншому боці фронту на початок 1918 р. були сформовані польські національні формування російської армії – 2-й та 3-й Польський корпуси, розміщені у Бессарабії та на Поділлі. У статті на підставі архівних документів показано, як ІІ бригада спробувала спочатку об'єднати розрізнені на Поділлі польські загони під своїм командуванням, проте невдовзі, внаслідок австро-угорського наступу на територію України наприкінці лютого 1918 р., ІІ бригада відійшла до Сорок у Бессарабії, де розміщувався штаб 2-го Польського корпусу. У статті показано трансформацію військових частин та підрозділів ІІ бригади, що настала після її приєднання до 2-го корпусу, що завершилася утворенням 10 березня 1918 р. окремої 5-ї стрілецької дивізії у складі корпусу, на чолі якої став командир розформованої ІІ бригади Ю. Галлер. У статті висвітлюється подальша доля солдатів колишньої бригади після того, як у березні 1918 р. весь 2-й Польський корпусу переправився через Дністер на Поділля.

Ключові слова: Брестський мир, Польські легіони, польські корпуси, Українська Народна Республіка.

Брестський мирний договір Української Народної Республіки (УНР) з Центральними державами 9 лютого 1918 р. був важливою подією не лише в українській історії. Через те, що за умовами договору до УНР повинні були бути приєднані землі Холмщини і частини Підляшшя, прикордонні з польськими, це справило неабиякий вплив на тогочасне польське суспільство. Один із проявів протестного руху, що розгорівся у Польщі – перехід Польським допоміжним корпусом фронту і приєднання його залишків до 2-го Польського корпусу в Україні – став подією великого політичного значення. Під час Першої світової війни 1914–1918 рр. польські військові формування створювалися як у складі армій держав Антанти (Російської імперії та Франції), так і їх супротивників – Центральних держав (Австро-Угорщини), однак цей перехід об'єднав польських військовиків з обох боків фронту.

Історіографія цього питання чимала: велика кількість праць міжвоєнного та сучасного періоду, присвячених польському збройному чину під час Першої світової війни, містить згадку про цю подію [12; 13]; деякі з них доволі детально описують бій легіонерів під Раранчею 15–16 лютого 1918 р. [14, s. 135–153; 15, s. 220–233; 19, s. 143–152]. Проте саме питання приєднання легіонерів до 2-го Польського корпусу залишається мало дослідженим аспектом польської військової історії періоду Першої світової війни.

Наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. російська армія на Південно-Західному та Румунському фронтах, покликаних обороняти Україну і сусідню Бессарабію від військ Німеччини і Австро-Угорщини, фактично розпалася. Щоб врятувати ситуацію, російське командування

ще в серпні 1917 р. започаткувало масштабну "націоналізацію" армії, що мала наслідком утворення різноманітних національних військових формувань. Зі згоди російського командування і під загальним керівництвом Інспекторату польських збройних сил в Україні (на чолі з генералом-лейтенантом Євгенієм де Геннінг-Міхаєлісом) [16, s. 15] на Румунському та Південно-Західному фронтах з листопада 1917 р. триває створення 2-го та 3-го Польських корпусів (1-й корпус перебував у тилу Західного фронту). Сформований у січні 1918 р. на Румунському фронті 2-й Польський корпус (штаб – м. Сороки) складався з чотирьох недоукомплектованих піхотних полків (об'єднаних у 4-у стрілецьку дивізію), інженерного полку, двох полків уланів, артилерійської бригади, кінної батареї, а також легкого та важкого артилерійських дивізіонів і на 14 лютого 1918 р. налічував 3714 осіб, 27 кулеметів та 59 гармат [2, brak paginacji]. Утворення 3-го Польського корпусу відбувалося на тлових етапно-концентраційних пунктах Південно-Західного фронту (у Луцьку, Рівному, Сарнах, Кремінці, Заславі, Коростені, Старокостянтинові, Проскурові, Бердичеві, Умані та Кам'янці-Подільському, Житомирі, Звягілі, Вінниці та Києві), які збирали солдатів самовільно демобілізованих військових частин. На кінець січня 1918 р. з солдатів Південно-Західного фронту сформовано лише кілька батальйонів піхоти, саперну роту, дивізіон артилерії, офіцерський "рицарський легіон", авіаційний загін, а також кілька кавалерійських ескадронів [3, s. 81–82; 5, арк. 36].

9 грудня 1917 р. провід УНР звернувся з нотою до всіх воюючих і нейтральних держав, в якій висловив намір підписати мир. Невдовзі у Бресті-Литовському